

KOMPLEKSNE METODE ZA OCJENU DINAMIKE UKUPNOG POSLOVNOG USPJEHA

COMPLEX METHODS FOR THE EVALUATION OF BUSINESS SUCCESS' DYNAMICS

Boro Vojvodić¹

Grad Prijedor

Nikola Vojvodić²

Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka

Ljubica Ivić³

Opportunity banka a.d. Novi Sad

Ranko Mijić⁴

Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka

Branislav Mitić⁵

Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka email:

Sažetak

Parcijalni pokazatelji imaju veliku informacionu, kontrolnu i upravljačku ulogu ali oni ne omogućavaju kvantitativno i kvalitativno izražavanje ukupnog poslovnog uspjeha preduzeća. Oni predstavljaju posebne izraze proizvodne, akumulativne i reproduktivne sposobnosti preduzeća, ali njihova vrlo često suprotna kretanja daju iskrivljenu sliku o doprinosu pojedinih podsistema poslovnom uspjehu preduzeća kao cjeline i, zato, neprecizno iskazuju doprinos pojedinih nosilaca funkcija za postignuti opšti poslovni uspjeh preduzeća. Pored ovih pokazatelja uobičajeno je da se u dodatnim izvještajima nalaze i indikatori solventnosti i likvidnosti, zatim pokazatelji brzine obrta sredstava u reprodukciji i drugi. Cilj ovog rada je da pokaže da se poslovni rezultat preduzeća i njegov kvalitet poslovanja može kontrolisati i pomoću kompleksnih metoda od kojih je najpoznatiji model DELSA, koji se u praksi dosada rijetko koristio. U istraživanju ove teme korišćeni su naučni metodi: teorijske analize, induktivno deduktivnog logičnog zaključivanja, metode analize i sinteze, komparativne metode i elektronske interaktivne metode.

Cljučne riječi: ukupan prihod, utrošena sredstva, rezultat, kvalitet poslovanja.

Summary

Partial indicators have a great informational, control and managerial role, but they do not enable the quantitative and qualitative expression of the company's overall business success. They represent special expressions of productive, accumulative and reproductive capabilities of the company, but their frequently opposed movements produce a distorted image about the contribution of individual subsystems to the business success of the company as a whole and therefore, they imprecisely express the contribution of some holders of functions to the achieved general business success of the company. Apart from these indicators, it is common that in supplementary statements there are also indicators of solvency and liquidity, as also indicators of the turnover rate of reproduction assets and others.

¹ email: boro.vojvodic@gradprijedor.org

² email: nikola62@teol.net

³ email: ljubica.ivic@gmail.com

⁴ email: ranko.mijic@gmail.com

⁵ email: mmmbane@gmail.com

The objective of this paper is to show that the business result of a company and its business quality can be also controlled by using complex methods among which the most prominent model is DELSA, which has been rarely used in practice up to now.

In the research of this topic, the following scientific methods are used: theoretical analysis, inductive deductive logical reasoning, methods of analysis and synthesis, comparative methods and electronic interactive methods.

Keywords: total revenue, expended assets, results, business quality.

1 Uvod

Parcijalni pokazatelji poslovnog uspjeha produktivnost, ekonomičnost i rentabilnost predstavljaju parcijalne izraze kvantitativnog odnosa između odgovarajućih ekonomskih kategorija rezultata i ulaganja u proces reprodukcije. Sistemskim praćenjem⁶ produktivnosti, ekonomičnosti i rentabilnosti, dobija se uvid u sve promjene odnosa između rezultata i ulaganja u reprodukciju, odnosno u dinamiku kvaliteta poslovanja preduzeća. Dakle, navedenim indikatorima obuhvaćena je cjelokupna materijalna podloga za izražavanje poslovnog uspjeha preduzeća.

Slična je situacija i sa djelovanjem pojedinih faktora poslovanja preduzeća na promjenu njegovog ukupnog poslovnog uspjeha. Bilo da je u pitanju uticaj društvenih, tehničkih ili organizacionih faktora, parcijalni parametri su kontrolno-upravljački instrumenti samo onih faktora koji djeluju na određene elemente rezultata i ulaganja koje konkretni parametar obuhvata i to u onom podsistemu poslovanja preduzeća za koji se datim parcijalnim pokazateljem kvantitativno iskazuje efikasnost poslovanja. U cilju prevazilaženja navedenih problema, u teoriji i praksi su se razvijali različiti pristupi izražavanju i mjerenju poslovnog uspjeha, pri čemu su razrađeni brojni dopunski indikatori, kao parcijalni izrazi kvaliteta ekonomije poslovanja preduzeća. Svi ovi pokazatelji, kao setovi indikatora⁷ zasnovani su na kriterijumu efikasnosti kao opšteprihvaćenom kriterijumu izražavanja i mjerenja poslovnog uspjeha preduzeća u čijem središtu se nalazi ostvarenje profita “kao najjače, najuniverzalnije i najkoherentnije snage” (Kostić, 2001), koja omogućava ostvarenje svih ostalih ciljeva preduzeća.

U radu će se definisati adekvatni setovi indikatora, te iznaći odgovarajući agregatni model za izražavanje ukupnog poslovnog uspjeha preduzećau sadašnjem periodu, kao i prijedlozi za donošenje odgovarajućih upravljačkih odluka koje će doprinijeti rastu i razvoju preduzeća u budućnosti.

2 Problematika iskazivanja ukupnog poslovnog uspjeha

Nedostaci najvećeg broja do sada poznatih metoda izražavanja kvaliteta poslovanja su dvostrani. S jedne strane oni se ispoljavaju kroz nepotpunu obuhvaćenost svih bitnih ulaznih i izlaznih elemenata poslovnog uspjeha, a sa druge strane kroz nedostatak metodoloških rješenja za mjerenje ukupnih rezultata poslovanja, odnosno poslovnog uspjeha.

Da bi se zadovoljilo teoretsko i metodološko izražavanje kvaliteta poslovanja neophodno je identično mjerilo svih ulaznih i izlaznih elemenata procesa rada, odnosno neophodan je kvalitativni model mjerenja rezultata rada, što predstavlja jedan od osnovnih preduslova za realno predstavljanje ukupnog poslovnog rezultata. To znači, da bi svi ulazni i izlazni elementi trebali da budu svedeni na jednake ekvivalentne veličine i obuhvaćeni jednim modelom, jer ako nisu tako svedeni neće omogućiti realno sagledavanje ukupnih rezultata poslovnog uspjeha preduzeća. Neophodno je sagledati i pojedinačne, pozitivne i negativne efekte, koji preko pojedinih ulaznih i izlaznih elemenata, djeluju na ukupni poslovni rezultat. Na ovakav način je moguće preduzimati odgovarajuće efikasne organizacione i druge mjere poslovne politike kojima se utiče na stimulisanje pozitivnih, a eliminisanje negativnih efekata.

Problem sintetizovanog izražavanja i mjerenja poslovnog uspjeha savremena teorija i praksa za sada rješava na dva načina. Sa jedne strane prihvaćena je primjena više pokazatelja preko kojih se vrši ocjena poslovnog uspjeha, pri čemu je zbirni izraz dat u vidu kvalitativne ocjene, koja najčešće nije kvantitativno određena. Sa druge strane pokušavaju se iznaći sintetički izrazi poslovnog uspjeha, u vidu, manje ili više integralnog, i što je moguće više objektiviziranog modela koji, uz obavezne dopunske kvalitativne pokazatelje, agregatno (zbirno) iskazuje promjenu ukupnog ekonomskog kvaliteta preduzeća.

⁶ Misli se na praćenje tokom više uzastopnih ciklusa reprodukcije.

⁷ U praksi se oni nazivaju raciima, naročito ako su u pitanju finansijski pokazatelji.

3 Postojeća rješenja u teoriji i praksi modela za mjerenje ukupnog poslovnog uspjeha-PER, DLS

Prilikom praćenja poslovnog uspjeha preduzeća poslovna praksa se do sada uglavnom služila parcijalnim pokazateljima poslovnog uspjeha i to onim koji su uglavnom pružali realnu sliku stanja i promjena ekonomskog kvaliteta, iako su ti pokazatelji pružali samo djelimičnu sliku stanja i promjena poslovnog uspjeha preduzeća.

U skladu sa zakonskim propisima i međunarodnim računovodstvenim standardima preduzeća iskazuju poslovni uspjeh setom finansijsko računovodstvenih izvještaja koji obuhvata: bilans stanja, bilans uspjeha, bilans novčanih tokova, izvještaj o promjenama na kapitalu, kao i napomene u kojima se detaljnije obrazlažu važnije pozicije navedene u tim izvještajima. Ovaj set izvještaja je najvažniji „proizvod” računovodstva koji je namijenjen svim korisnicima: vlasnicima preduzeća, menadžmentu, predstavnicima kontrolnih organa, građanima i svim drugim zainteresovanim subjektima. Menadžment preduzeća ovaj set izvještaja koristi kao osnovu za donošenje poslovnih odluka.

Za potrebe menadžmenta mogu se sastavljati i dodatni izvještaji o poslovanju koji treba da doprinesu donošenju racionalnih upravljačkih odluka i preduzimanju odgovarajućih akcija. U poslovnoj praksi je uobičajeno da se u dodatnim izvještajima iskazuju tradicionalni indikatori poslovnog uspjeha: produktivnost, ekonomičnost i rentabilnost. Pored ovih pokazatelja uobičajeno je da se u dodatnim izvještajima nalaze i indikatori solventnosti i likvidnosti, zatim pokazatelji brzine obrta sredstava u reprodukciji i drugi.

Poslovni rezultat preduzeća i njegov kvalitet poslovanja može se kontrolisati i pomoću agregatnih pokazatelja poslovanja, mada je upotreba ovih indikatora u praksi dosta rijetka. Najčešće primjenjivani indikatori su:

- Model PER,
- Model DELSA,
- Model EKONOMETAR.

Model DELSA⁸ je sintetički model poslovnog uspjeha preduzeća koji se bazira na odnosu između ulaznih i izlaznih elemenata procesa reprodukcije.

Njegova konstrukcija je određena strukturom i dinamikom ulaznih i izlaznih elemenata poslovnog procesa.

On se može koristiti i za komparativne analize kvantitativnih rezultata radavećeg broja preduzeća, grupacijailigrana, terazličitih tehnoloških, organizacionih drugih razvojnih mogućnosti.

Model Delsa izražava ukupne poslovne rezultate kroz odnos između neto izlaznih⁹ i neto ulaznih elemenata procesa reprodukcije.

Ako se podeli na osnovu ukupnih poslovnih rezultata izražavaju kroz odnos između ostvarenog dohotka i ukupno uloženo grada (koji obuhvata autošakeradnesnage i angažovana sredstva), tada je koeficijent ukupnih poslovnih rezultata jednak

$$Dls = \frac{D}{L + S} \Leftrightarrow \frac{Dl}{L} + \frac{Ds}{S} + \frac{Dd}{L + S}$$

gdje je:

Dls = koeficijent ukupnih poslovnih rezultata ili kvalitativnih rezultata rada,

D = dohodak,

L = uloženi tekući rad - prosječan broj zaposlenih radnika,

S = uloženi rad - angažovana sredstva,

Dl = lična potrošnja po radniku (bruto plate),

Ds = dio dohotka izdvojen za materijalnu osnovu rada (amortizacija),

Dd = dio dohotka izdvojen za zajedničku potrošnju.

Nivo poslovnih rezultata posmatranog preduzeća formulisan na ovakav način poredi se sa poslovnim rezultatima određenih baznih jedinica.

⁸ Autor modela je profesor dr Vojislav Božić. Naziv „DELSA“ je akronim nastao od termina dohodak, lični dohodak, sredstva akumulacije

⁹ Neto izlazni elementi procesa reprodukcije su: dohodak, dobit, neto dobit i čista dobit.

Na osnovu toga uporedni dohodak je jednak (Božić, 1980):

$$D_u = D_{lu} + D_{su} + D_{du}$$

Prema navedenim elementima uporedni dohodak zavisi od:

- broja zaposlenih radnika (L),
- prosječno uloženi poslovnih sredstava (S),
- nivoa ličnih dohodaka i zajedničke potrošnje po radniku (D_{lo}/L_o),
- sredstava izdvojenih za proširenje materijalne osnove i za rezerve po jedinici uloženi poslovnih sredstava (D_{so}/S_o),
- nivoa obaveza iz dohotka po jedinici uporednog neto dohotka ($L \times D_{lo}/l_o + S \times D_{so}/s_o$) ($D_{do}/D_o - D_{do}$).

Model Delsa, dakle, mjeri ukupne poslovne rezultate preduzeća preko tri elementa: kroz odnos stvarenog dohotka, sjednestrano uloženi tekući i minulog rada, s drugostrane.

Ako se izvrši zamjena prosječnog broja zaposlenih radnika i prosječno angažovanih poslovnih sredstava sa odgovarajućim uporednim dohotkom dobije se model poslovnih rezultata izražen sljedećom formulom:

$$D_{lsk} = \frac{D}{L + S} \Leftrightarrow \frac{D}{D_u} = \frac{D}{D_{lu} + D_{su} + D_{du}}$$

dobija se sljedeći model poslovnog uspjeha:

$$D_{lsk} = \frac{D}{\left(L \times \frac{D_{lo}}{L_o} + S \times \frac{D_{so}}{S_o}\right) \left(1 + \frac{D_{do}}{D_o - D_{do}}\right)} \geq 1$$

Iz ovog modela se može zaključiti sljedeće:

- ako je rezultat = 1, poslovni uspjeh se nije promijenio,
- ako je rezultat > 1, poslovni rezultat se u povećao,
- ako je rezultat < 1, poslovni rezultat se smanjio.

Predstavljeni model omogućava da se dinamika ukupnog poslovnog rezultata preduzeća izrazi u procentu¹⁰, i kao takav pokazuje mogućnost potrošnje.

Model Delsa omogućava da se pomoću njega mjeri ne samo ukupni poslovni uspjeh, već da se prati i analizira stepen uticaja pojedinih elemenata ukupnog prihoda i troškova na ukupne poslovne rezultate. Daljom kvalitativnom analizom moguće je definisati određene mjere poslovne politike menadžmenta u cilju podsticanja pozitivnih a eliminisanja ili smanjivanja negativnih kretanja i efekata.

4 Elementi za proračun kvaliteta ekonomije i proračun ukupnih kvalitativnih rezultata

Mogućnost praktične primjene kompleksnog modela DLSA u konkretnom preduzeću prikazana je na primjeru preduzeća „PRIMA“. Na osnovu podataka o poslovanju navedenog preduzeća, koji su iskazani finansijskim izvještajima ovog preduzeća za 2014. i 2013. godinu, u Tabeli 1 je izvršen proračun kvaliteta ekonomije i ukupnih kvalitativnih rezultata navedenog preduzeća.

¹⁰ Srazmjerno ovom pokazatelju moguće je utvrditi: nivo plata i zajedničke potrošnje po radniku, nivo sredstava namijenjenih proširenju materijalne osnove po jedinici uloženi poslovnih sredstava, i nivo zajedničke i opšte potrošnje po jedinici uloženi tekućeg i minulog rada.

TABELA 1. ELEMENTI ZA PRORAČUN KVALITETA EKONOMIJE I PRORAČUN UKUPNIH KVALITATIVNIH REZULTATA PREDUZEĆA (U 000 KM)

R.br. Elementi	Tekući period	Bazni period
2	3	4
1. Fizički obim po stalnim cijenama (Cq)	88,988	65,653
2. Vrijednost fizičkog obima gdje su mijenjane prodajne cijene	95,912	70,762
3. Vrijednost fizičkog obima rezultata rada	98,065	72,350
4. Dio bruto produkta proizašao iz promjene prodajnih cijena (2 - 1) - Cc	6,924	5,109
5. Dio bruto produkta proizašao iz promjene asortimana - Ca (3-2)	2,153	1,588
6. Realizovana vrijednost - ukupan prihod (Cu)	93,573	69,036
7. Troškovi sredstava za proizvodnju (Tmi)	81,544	62,010
7.1. Troškovi materijala (Tmm)	68,754	51,508
7.2. Troškovi proizvodnih usluga (Tmu)	7,280	5,580
7.3. Nematerijalni troškovi (To)	2,491	1,623
7.4. Troškovi sredstava za rad (amortizacija i rezervisanja) (Ti)	3,020	3,300
8. Troškovi zarada - plata sa doprinosima	7,587	5,862
9. Troškovi poreza iz dobiti	407	191
10. Ukupni poslovni rashodi (7+8+9)	89,537	68,063
11. Dohodak (6 - 7)	12,029	7,025
12. Dobitak (6 - 10)	4,036	972
13. Broj zaposlenih radnika (L)	290	252
14. Bruto plate i zajednička potrošnja po radniku bazne jedinice (Tlo:Lo) - (4.759 : 252)	x	23.261
15. Usporedni troškovi rada - plate (13x14)	6,746	5,862
16. Uložena sredstva (S)	68,016	60,749
16.1. U novčanoj fazi (Sh1)	90	127
16.2. U početnoj robnoj fazi (Sh2)	5,881	6,164
16.3. U tehnološkoj fazi (Sh3)	41,004	39,898
16.4. U robnoj fazi (Sh4)	1,448	2,377
16.5. U prelaznoj prometnoj fazi (Sh5)	19,593	12,183
17. Sredstva izdvojena iz dohotka za proširenje materijalne osnove i za rezerve po jedinici uložених sredstava kod bazne jedinice - dobit (Dso:So)	x	0.01601
18. Usporedna sredstva za PMO (16 x 17)	1,089	972
19. Učesće sredstava za opštu i zajedničku potrošnju u neto dohotku bazne jedinice -Dd (Ddo:(Do-Ddo))	x	0.02795
20. Dio usporednog dohotka - nove vrijednosti namijenjen zajedničkoj i opštoj potrošnji - Ddu (15+18) x 19	219	191
21. Ostvareni dohodak - D (6 - 7)	12,029	7,025
22. Usporedni dohodak - Du (15+18+20)	8,054	7,025

Uvrštavanjem podataka iz prethodne tabele u obrazac kompleksnog modela DLSA izvršen je proračunu kupnih kvalitativnih rezultata posmatranog preduzeća i to:

$$Dl_{sk} = D / L (D_{lo}/L_o) + S (D_{so} / S_o) (1 + D_{do} / D_o - D_{do}) - 1 =$$

$$= (12.029 / (6.746 + 1.089 + 219)) - 1 = (12.029 / 8.054) - 1 = 1,494 - 1 = 0,494$$

Iz prethodnog proračuna se vidi da su ukupni kvalitativni rezultati posmatranog preduzeća u tekućoj godini veći za 49,40% u odnosu na rezultate prethodne godine (bazni period).

5 Proračun uticaja pojedinih ulaznih i izlaznih elemenata na ukupan kvalitet ekonomije poslovanja

Na osnovu podataka iz prethodne tabele i obrasca kompleksnog modela DLSA izvršen je proračun uticaja pojedinih ulaznih i izlaznih elemenata na ukupan kvalitet poslovanja posmatranog preduzeća.

Efekti ostvarenog ukupnog prihoda

$$\begin{aligned} D_{cu} &= (C_u / D_u) - (C_o / D_o) = (93.573 / 8.054) - (69.036 / 7.025) = \\ &= 11,619 - 9,827 = 1,792 \end{aligned}$$

Povećanje ukupnog prihoda dovelo je do povećanja ukupnog kvaliteta posmatranog preduzeća u tekućoj u odnosu na prethodnu (baznu) godinu za 1,791, odnosno za 179,1%.

Pojedinačni uticaj elemenata ukupnog prihoda na ukupan kvalitet posmatranog preduzeća, prikazani su u nastavku.

Efekti fizičkog obima rezultata rada

$$\begin{aligned} D_{c(q)} &= (C_q / D_u) - (C_q(o) / D_o) = (84.148 / 8.054) - (62.083 / 7.025) = \\ &= 10,449 - 8,837 = 1,612 \end{aligned}$$

Po osnovu ostvarenog fizičkog obima rezultata rada posmatrano preduzeće je ostvarilo veće kvalitativne rezultate u tekućoj u odnosu na prethodnu godinu za 170,4%.

Efekti prodajnih cijena

$$\begin{aligned} D_{c(c)} &= (C_c / D_u) - (C_c(o) / D_o) = (12.022 / 8.054) - (8.869 / 7.025) = \\ &= 1,493 - 1,262 = 0,230 \end{aligned}$$

Efekti asortimana

$$\begin{aligned} D_{c(a)} &= (C_a / D_u) - (C_a(o) / D_o) = (5.650 / 8.054) - (4.169 / 7.025) = \\ &= 0,702 - 0,593 = 0,108 \end{aligned}$$

Efekti ostalih elemenata ukupnog prihoda - početne krajnje zalihe gotovih proizvoda

$$D_{c(z)} = -1,024 - 0,866 = -0,158$$

$$\text{Ukupno : } (D_{c(q)} - D_{c(c)} + D_{c(a)} - D_{c(z)}) = 1,612 + 0,230 + 0,108 - 0,158 = 1,792$$

Efekti troškova sredstava za proizvodnju

$$\begin{aligned} D_{m} &= (T_m / D_u) - (T_m(o) / D_o) = (81.544 / 8.054) - (62.010 / 7.025) = \\ &= 10,125 - 8,827 = 1,298 \text{ ili } 129,8\% \end{aligned}$$

Povećanje troškova sredstava za proizvodnju uticalo je na smanjenje kvalitativnih rezultata posmatranog preduzeća u tekućoj u odnosu na prethodnu godinu za 129,8%.

Pojedinačni uticaj elemenata troškova sredstava za proizvodnju na ukupan kvalitet posmatranog preduzeća iznosi, prikazani su u nastavku.

Efekti troškova materijala

$$\begin{aligned} Dmmls &= (Tmm / Du) - (Tmmo / Do) = (68.754 / 8.054) - (51.508 / 7.025) = \\ &= 8,537 - 7,332 = 1,205 \end{aligned}$$

Efekti troškova proizvodnih usluga

$$\begin{aligned} Dmuls &= (Tmu / Du) - (Tmuo / Do) = (7.280 / 8.054) - (5.580 / 7.025) = \\ &= 0,904 - 0,794 = 0,110 \end{aligned}$$

Efekti nematerijalnih troškova

$$\begin{aligned} Dols &= (To / Du) - (Too / Do) = (2.491 / 8.054) - (1.623 / 7.025) = \\ &= 0,309 - 0,231 = 0,078 \end{aligned}$$

Efekti troškova sredstava za rad – amortizacija

$$\begin{aligned} Dils &= (Ti / Du) - (Tio / Do) = (3.020 / 8.054) - (3.300 / 7.025) = \\ &= 0,375 - 0,470 = -0,095 \\ \text{Ukupno : } (Dmm + Dmu + Do - Di) &= 1,205 + 0,110 + 0,078 - 0,095 = 1,298 \end{aligned}$$

Efekti troškova tekućeg rada - radne snage

$$\begin{aligned} Dils &= (Dlu / Du) - (Dlo / Do) = (7.587 / 8.054) - (5.862 / 7.025) = \\ &= 0,942 - 0,834 = 0,108 \end{aligned}$$

Veći troškovi radne snage uticali su na smanjenje ukupnog kvaliteta ekonomije posmatranog preduzeća sa 10,8%.

Efekti uloženog minulog rada - angažovanih sredstava

$$\begin{aligned} Dsls &= (Dsu / Du) - (Dlo / Do) = (36,565 / 8.054) - (32,652 / 7.025) = \\ &= 4,540 - 4,648 = -0,108 \text{ ili } -10,8\% \end{aligned}$$

Racionalnije korišćenje uloženih sredstava u procesu rada uticalo je na povećanje ukupnog kvaliteta ekonomije posmatranog preduzeća u tekućoj u odnosu na prethodnu godinu za 20,3%.

Efekti uloženih sredstava u novčanoj fazi

$$Dshlls = (Dshl / Du) - (Dshlo / Do) = (48 / 8.054) - (70 / 7.025) = 0,006 - 0,010 = -0,004$$

Efekti uloženih sredstava u početnoj robnoj fazi

$$Dsh2ls = (Dsh2 / Dsh2o) - (Dsh2o / Do) = (3.157 / 8.054) - (3.309 / 7.025) = 0,392 - 0,471 = -0,079$$

Efekti uloženih sredstava u tehnološkoj fazi

$$Dsh3 = (Dsh3 / Du) - (Dsh3o / Do) = (22.036 / 8.054) - (21.440 / 7.025) = 2,736 - 3,052 = -0,316$$

Efekti uloženi sredstava u završnoj robnoj fazi

$$Dsh4ls = (Dsh4 / Du) - (Dsh4o / Do) = (781 / 8.054) - (1.279 / 7.025) = 0,097 - 0,182 = -0,085$$

Efekti uloženi sredstava u prelaznoj/prometnoj fazi

$$Dsh5ls = (Dsh5 / Du) - (Dsh5o / Do) = (10.543/8.054) - (6.554 / 7.025) = 1,309 - 0,933 = 0,376$$

Ukupni efekti angažovanih - uloženi sredstava po pojedinim fazama ciklusa reprodukcije uticali su na smanjenje kvaliteta ekonomije:

$$Dlsh = (-Dsh1ls - Dsh2ls + Dsh3 - Dsh4ls + Dsh5ls) = -0,004 - 0,079 - 0,316 - 0,085 + 0,376 = -0,108$$

Efekti ukupnih kvalitativnih rezultata

$$Dls = (Dck, Dmik, Dlk, Dsk) = 1,792 - 1,298 - 0,108 + 0,108 = 0,494$$

Zbir navedenih komponenti pokazuje da je posmatrano preduzeće u tekućoj godini ostvarilo bolje kvalitativne rezultate za 49,40% u odnosu na ostvarene rezultate u prethodnoj (baznoj) godini.

U Tabeli 2 dat je zbirni prikaz navedenih sintetičkih i analitičkih pokazatelja.

TABELA 2. UTICAJ POJEDINIHZ IZLAZNIHZ I ULAZNIHZ ELEMENATA NA KVALITET EKONOMIJE PREDUZEĆA

R.b.	Komponente	Povećanje (+)	Smanjenje (-)	Ukupno
2		3	4	5
1.	Efekti ukupnog prihoda - Dculs	1.950	-0.158	1.792
1.1.	Efekti fizičkog obima rezultata rada - Dc(q)	1.612	0.000	1.612
1.2.	Efekti prodajnih cijena - Dc(c)ls	0.230	0.000	0.230
1.3.	Efekti asortimana - Dcals	0.108	0.000	0.108
1.4.	Efekti ostalih elemenata ukupnog prihoda - početne i krajnje zalihe gotovih proizvoda - Dcz	0.000	(0.158)	-0.158
2.	Komponenten troškova sredstava za proizvodnju - Dmils	1.393	-0.095	1.299
2.1.	Efekti troškova materijala - Dmmls	1.205	0.000	1.205
2.2.	Efekti troškova proizvodnih usluga - Dmuls	0.110	0.000	0.110
2.3.	Efekti nematerijalnih troškova - Dols	0.078	0.000	0.078
2.4.	Efekti troškova sredstava za rad - Dils	0.000	(0.095)	-0.095
3.	Komponente troškova radne snage - Dils	0.108	0.000	0.108
4.	Komponente uloženi sredstava u prethodnoj godini - Dsls	0.376	-0.484	-0.108
4.1.	Efekti uloženi sredstava u početnoj fazi - Dsh1ls	0.000	(0.004)	-0.004
4.2.	Efekti uloženi sredstava u početnoj robnoj fazi - Dsh2ls	0.000	(0.079)	-0.079
4.3.	Efekti sredstava u tehnološkoj fazi - Dsh3	0.000	(0.316)	-0.316
4.4.	Efekti sredstava za završnoj robnoj fazi - Dsh4ls	0.000	(0.085)	-0.085
4.5.	Efekti sredstava u prelaznoj fazi - Dsh5ls	0.376	0.000	0.376
5.	Ukupni kvalitativni rezultati rada - Dls	0.073	0.421	0.494

Iz navedenog pregleda se vidi da je posmatrano preduzeće, po osnovu većeg uticaja pozitivnih komponenti, ostvarilo bolje kvalitativne rezultate rada u tekućoj godini u odnosu na ostvarene rezultate u prethodnoj godini za 49,40%. Ovaj rezultat predstavlja razliku negativnih i pozitivnih komponenti, što pokazuje da je ukupan kvalitet ekonomije porastao jer su pozitivne komponente imale veći uticaj od komponenti koje su negativno uticale na ukupne rezultate poslovanja posmatranog preduzeća.

6 Zaključak

Primjena kompleksne metode DELSA u faktorskoj analizi kvalitativnih rezultata rada pokazala je efekte pozitivnog i negativnog uticaja pojedinih ulaznih i izlaznih kompeneti na ukupne kvalitativne rezultate rada posmatranog preduzeća. Dakle, faktorskom analizom su obuhvaćeni svi elementi ukupnog prihoda i utrošenih sredstava koji se prikazuju u poslovnom rezultatu. Analiza se može proširiti rasčlanjivanjem pojedinih izvora ukupnog prihoda i vrsta troškova, samo ako se raspolože istim podacima i za posmatrano preduzeće i za baznu jedinicu.

Model Delsa bolje od drugih modela mjeri efekat uticaja ukupnog prihoda na poslovni uspjeh koji čini razlika između učešća ukupnog prihoda u uporednom dohotku konkretnog preduzeća i učešća ukupnog prihoda u ostvarenom dohotku bazne jedinice, kao i efekat uticaja troškova sredstava za proizvodnju na poslovni uspjeh koji čini razlika između učešća troškova poslovanja u uporednom dohotku konkretnog preduzeća i učešća troškova poslovanja u ostvarenom dohotku kod bazne jedinice.

7 Popis literature

- Adižes, I. (1991). *Modeliranje promenama*. Novi Sad: Adižes menadžment consulting.
- Babić, M. i Stavrić, B. (2003). *Organizacija preduzeća*. Beograd: Centar.
- Bandin, T. (2001). *Stopa dobiti*. Beograd: Savremena administracija.
- Barković, D. (1996). *Osnovi teorije proizvodnje i troškova*. Osijek: Ekonomski fakultet.
- Berberović, Š. (2007). *Teorija i metodologija troškova*. Banja Luka: Ekonomski fakultet.
- Berberović, Š., Milovanović, M. i Stavrić, B. (2012). *Ekonomija korporativnih preduzeća*. Banja Luka: Univerzitet za poslovne studije.
- Berberović, Š. i Erceg, Ž. (2012). *Teorija ekonomije preduzeća – Mikroekonomija*. Dobož: Visoka poslovna tehnička škola.
- Božić, V. (1980). *Sistem kontrole i upravljanja poslovnim sistemima*. Beograd: Književne novine.
- Božić, V. (1988). *Sistem merenja rezultata rada*. Beograd: Savremena administracija.
- Grozdanović, D. (2002). *Ekonomika preduzeća - Rezultati i principi*. Univerzitet u Nišu.
- Koenig, A. (2004). *Betriebliches Rechnungswesen*. Berlin: TFH.
- Komazec, S. i Ristić, Ž. (2000). *Ekonomija kapitala i finansiranje razvoja*. Beograd: VPŠ.
- Kostić, K. (2001). *Izrada i korišćenja poslovnih modela*. Beograd: FON.
- Lahti, A. (2010). *Globalization and Nordic Succes Model*. New York: Book Boon.
- Levi-Jakšić, M. (1994). *Profitabilnost proizvodnje*. Beograd: FON.